

TỔNG ĐIỀU TRA DÂN SỐ VÀ NHÀ Ở là quá trình thu thập thông tin về tất cả mọi bộ phận của một quần thể dân cư. Nó khác với việc lấy mẫu, dùng đó chỉ cần phải lấy thông tin về một số nhỏ của dân cư. Vì vậy thống kê dân số là một cách để tụ lại dữ liệu thống kê. Nó có ý nghĩa quan trọng đối với công tác hoạch định chính sách và tổ chức bầu cử. Việc điều tra tổng thể toàn bộ dân cư trong cả nước rất tốn kém, vì vậy các nước thường tiến hành cách 10 năm tổng điều tra một lần. Số liệu tổng điều tra được sử dụng để ước lượng dân số tại các thời điểm khác.

Ngay từ thời cổ và Trung cổ đã tiến hành thống kê dân số nhằm mục đích để đánh thuế. Theo như Kinh thánh có đề lại và mô tả cuộc điều tra dân số có thể được coi là đầu tiên trong lịch sử loại người đó là tiến hành cuộc kiểm tra dân số theo lệnh của Thiên Chúa với Moses khi ông dẫn dân Do Thái ra khỏi Ai Cập. Sau đó, vua David của Israel tổ chức một cuộc kiểm tra dân số người Israel (và người Giu-đa). Trong cuốn sách Phúc âm Luca cũng có nhắc tới cuộc kiểm tra dân số La Mã do hoàng đế Augustus tổ chức vào lúc Chúa Giêsu ra đời. Không thể không kể đến t hống kê dân số sớm nhất trong lịch sử diễn ra ở Trung Quốc thời Nhà Hán, vào mùa thu năm 2 CN. Những nhà học giả cho rằng nó đúng đắn lắm. Trong khi đó có 57,5 triệu người ở Trung Quốc, tức là dân số lớn nhất trên thế giới. Thống kê dân số sớm thứ hai trong lịch sử cũng diễn ra tại Trung Quốc vào thời Nhà Hán, vào năm 140 CN.

Vào Thời Trung cổ, thống kê dân số nổi tiếng nhất là cuốn sách Xét xử (tiếng Anh: *Domesday Book* hay *Book of Winchester*), do William I của Anh ủy thác vào năm 1086 "để kiểm tra... cái gì hoặc bao nhiêu mọi người chủ có về đất và thú vật nuôi, và giá trị của nó", để cho ông có thể thuế đúng kiểu những vùng đất mà ông vừa thắng. Vào năm 1183, Vương quốc Jerusalem của quân chữ thập làm thống kê dân số, có mục đích tính ra số người và số tiền đang có để chống xâm lược của Saladin, vua của Ai Cập và Syria

Hiện nay trên thế giới tất cả các nước đều tiến hành tổng điều tra dân số, tuy nhiên thời gian tiến hành do các quốc gia quy định, thời gian có thể là 5 năm hoặc 10 năm/ lần. Ví dụ như Canada, Úc, tiến hành thống kê dân số 5 năm/lần, Việt Nam, Lào, Brasil, Trung Quốc lại tiến hành 10 năm/lần/ ở Việt Nam được tiến hành 10 năm một lần và bắt đầu từ ngày 1 tháng 4. Việt Nam đã tiến hành 5 cuộc Tổng điều tra Dân số và Nhà ở kể từ khi đất nước thống nhất (năm 1975), cụ thể vào tháng 4 các năm 1979, 1989, 1999, 2009 và 2019. Cuộc Tổng điều tra này do Tổng cục Thống kê tiến hành và do Quỹ Dân số Liên hợp quốc tại Việt Nam hướng dẫn kỹ thuật. Thời gian tiến hành cuộc Tổng điều tra này bắt đầu từ 0 giờ ngày 1 tháng 4 của năm tiến hành tổng điều tra và kéo dài trong vòng 25 ngày với sự tham gia của hàng nghìn điều tra viên trên 63 tỉnh/thành trên cả nước.

Ở Việt Nam, trước năm 1945 các triều đại phong kiến tiến hành kiểm kê dân số, trong đó chỉ tập trung vào việc đếm số dân để nắm số người phải nộp thuế hoặc có thể mộ lính phục vụ cho các cuộc chiến tranh. Do đó các cuộc kiểm kê này không định kỳ và thu thập ít chi tiết. Trong thời kỳ xây dựng Chủ nghĩa Xã hội, hai cuộc Tổng điều tra dân số đã được tiến hành vào tháng 3 năm 1960 và tháng 4 năm 1974 trên phạm vi miền Bắc. Ngay sau khi nước Việt Nam được thống nhất vào năm 1975, đầu năm 1976 đã tổ chức tổng kiểm kê dân số ở các tỉnh miền Nam để phục vụ bầu cử Quốc Hội của cả nước và sự nghiệp kiến thiết nước nhà.

Cuộc Tổng điều tra dân số đầu tiên do Phó Thủ tướng Phạm Hùng ký Quyết định số 183/CP ngày 20/7/1978 về cuộc Tổng điều tra dân số năm 1979 được thống nhất được tiến hành vào tháng 10 năm 1979. Với nguồn lực và khả năng kỹ thuật sẵn có lúc đó, cuộc Tổng điều tra năm 1979 đã cung cấp được những số liệu cơ bản có chất lượng làm nền tảng cho công cuộc phát triển đất nước. Mục đích của cuộc điều tra này là dựa trên dân số để lập kế hoạch Nhà nước 5 năm lần thứ ba (1981-1985); và ước tính một cách khoa học dân số và nguồn lao động tương lai, làm cơ sở cho công

tác kế hoạch hóa... Đối tượng điều tra bao gồm tất cả nhân khẩu thường trú trên lãnh thổ cả nước Cộng Hòa Xã Hội Chủ Nghĩa Việt Nam, bao gồm cả người Việt Nam, người nước ngoài và những người Việt Nam được cử đi công tác học tập dài hạn ở nước ngoài. Ngoài các đối tượng điều tra trên đây, trong khả năng cho phép, cần có kế hoạch riêng để nắm số lượng Việt Kiều hiện đang làm ăn sinh sống tại các nước trên thế giới. Nội dung điều tra là chỉ tập trung thu thập dữ liệu về dân cư (tuổi, giới tính, trình độ học vấn, tình hình lao động- việc làm, di cư... mà chưa thu thập dữ liệu về nhà ở.

Cuộc Tổng điều tra dân số cả nước lần thứ hai được coi là một cuộc Tổng điều tra dân số và nhà ở hiện đại đầu tiên ở nước ta được tiến hành vào tháng 4 năm 1989 đã được Chủ tịch Hội đồng Bộ trưởng Võ Văn Kiệt ký Chỉ thị số: 320- CT ngày 26 tháng 2/1988 về tăng cường chỉ đạo tổng điều tra dân số năm 1989. Cuộc Tổng điều tra này sử dụng các khái niệm, các kỹ thuật thiết kế và xử lý số liệu đã được quốc tế thừa nhận. Nhiều cá nhân và tổ chức tham gia cuộc Tổng điều tra đã cho rằng đối tượng dân số thường trú của cuộc Tổng điều tra này được thu thập gần như đầy đủ và kết quả có chất lượng cao. Trong thập kỷ sau đó, cuộc Tổng điều tra này đã cung cấp một nguồn số liệu phong phú về nhân khẩu học, xã hội và kinh tế cho nhiều đối tượng sử dụng.

Cuộc Tổng điều tra dân số và nhà ở của cả nước lần thứ ba được tiến hành vào tháng 4 năm 1999 tại Quyết định số: 106/1998/QĐ-Ttg do Thủ tướng ký ngày 9/6/1998 về việc tổ chức Tổng điều tra Dân số và Nhà ở. Nhiều đặc trưng của cuộc Tổng điều tra năm 1989 đã được đưa vào thiết kế và chỉ đạo cuộc Tổng điều tra năm 1999. Tuy nhiên, cuộc Tổng điều tra năm 1999 còn bổ sung thêm những câu hỏi mới và mở rộng nội dung điều tra, nhất là nội dung nhà ở, để cung cấp được những số liệu toàn diện và chi tiết hơn. Hai cuộc Tổng điều tra 1989 và 1999 có kết hợp điều tra mẫu thu thập thông tin để tính toán các chỉ tiêu đại diện cho các tỉnh thành phố

trực thuộc trung ương về mức độ sinh và mức độ chết. Cỡ mẫu của hai cuộc Tổng điều tra nói trên là 5% năm 1989 và 3% năm 1999.

Cuộc Tổng điều tra dân số và nhà ở của cả nước lần thứ tư được tiến hành vào tháng 4 năm 2009 tại Quyết định số 09/QĐ-BCĐTW ngày 10 tháng 10 năm 2008 của Trưởng Ban chỉ đạo Tổng điều tra dân số và nhà ở Trung ương. So với các cuộc Tổng điều tra trước đây, cuộc Tổng điều tra 2009 có phạm vi và nội dung rộng hơn. Cuộc Tổng điều tra đã được Đảng và Nhà nước quan tâm lãnh đạo, chỉ đạo và được nhân dân đồng tình ủng hộ. Tổng điều tra dân số và nhà ở lần này kế thừa và phát huy kinh nghiệm của các cuộc tổng điều tra dân số trước, đặc biệt là của cuộc Tổng điều tra dân số và nhà ở năm 1989 và 1999. Quỹ Dân số Liên hợp quốc (UNFPA) đã hỗ trợ kỹ thuật và tài chính cho một số hoạt động quan trọng của cuộc Tổng điều tra. Đây là lần thứ ba UNFPA hỗ trợ kỹ thuật và tài chính cho Tổng điều tra dân số và nhà ở của Việt Nam tính từ năm 1989.

Có hai chiến lược mới lần đầu tiên được áp dụng ở Việt Nam trong cuộc Tổng điều tra 2009. Đó là, sử dụng cỡ mẫu 15% để mở rộng nội dung điều tra nhằm tính toán một số chỉ tiêu cơ bản đại diện cho cấp huyện và áp dụng công nghệ nhận biết ký tự thông minh nhập tin từ phiếu điều tra nhằm tiết kiệm kinh phí, nâng cao mức độ chính xác và rút ngắn thời gian xử lý số liệu.

Cuộc Tổng điều tra dân số và nhà ở của cả nước được tiến hành vào tháng 4 năm 2019 do Thủ tướng Chính phủ đã ban hành Quyết định số 772/QĐ-TTg về tổ chức Tổng điều tra dân số và nhà ở năm 2019 ngày 26/6/2018. Đây là cuộc Tổng điều tra có quy mô rất lớn, liên quan đến từng người dân, phạm vi trải rộng trên cả nước, đối tượng và đơn vị điều tra nhiều, nội dung điều tra phức tạp, thời gian điều tra nhiều ngày. Cuộc điều tra này cũng được sự hỗ trợ của Tổ chức Dân số Liên hiệp quốc về mặt kỹ thuật và do Tổng cục Thống kê chịu trách nhiệm về quá trình thực hiện thu thập dữ liệu và phân tích phục vụ cho xã hội.

Tổng điều tra năm 2019 là loại điều tra toàn bộ kết hợp với điều tra chọn mẫu: (i) Điều tra toàn bộ được thực hiện đối với đối tượng thuộc các đơn vị điều tra nhằm thu thập những thông tin cơ bản về dân số và nhà ở; (ii) Điều tra chọn mẫu được thực hiện đối với một bộ phận dân số Việt Nam nhằm mục đích mở rộng nội dung điều tra, đáp ứng yêu cầu thông tin phân tích chuyên sâu; giúp nâng cao chất lượng điều tra, nhất là đối với những câu hỏi nhạy cảm và phức tạp; giúp tiết kiệm kinh phí Tổng điều tra. Điều tra chọn mẫu áp dụng phương pháp chọn mẫu phân tầng hai giai đoạn. Số lượng địa bàn mẫu được chọn chiếm khoảng 40% tổng số địa bàn điều tra trên cả nước. Số hộ mẫu được điều tra chiếm khoảng 10% tổng số hộ trên phạm vi cả nước.

Lần đầu tiên, Tổng cục thống kê đã kết hợp sử dụng cả phương pháp phong vấn trực tiếp và sử dụng phiếu trực tuyến để tiến hành thu thập thông tin.

Có thể nói các kết quả từ Tổng điều tra dân số và nhà ở đã giúp nhà nước kịp thời ban hành các chính sách và chuẩn bị kế hoạch để phát triển con người và đất nước.

HOÀNG VŨ LINH CHI

Tài liệu tham khảo

1. Chính phủ. 2018. Quyết định số 772/QĐ-TTg ngày 26 tháng 6 năm 2018 của Thủ tướng Chính phủ về tổ chức Tổng điều tra dân số và nhà ở năm 2019
2. Chính phủ. 1998. Quyết định số: 106/1998/QĐ-Ttg do Thủ tướng ký ngày 9/6/1998 về việc tổ chức Tổng điều tra Dân số và Nhà ở năm 1999
3. Chỉ thị 320 về việc tăng cường chỉ đạo Tổng điều tra dân số năm 1989 của Chủ tịch Hội đồng Bộ trưởng ký ngày 26/12/1988.
4. Hội đồng chính phủ. 1978. Quyết định số 138/CP củ Hội đồng Chính phủ về Cuộc tổng điều tra dân số năm 1979 ngày 10/7/1978.